

HERMANN RÓBERT

„MIT A SORS REÁM MÉRT – NEHÁNY ÓRA MÚLVA TŰRNI FOGOM”

Nagysándor József tábornok búcsúlevele

‘What Fate Has for Me – I Am Enduring it in a Few Hours’.

General József Nagysándor’s Farewell Note

The paper publishes the farewell note of one of the Arad Martyrs, Major General József Nagysándor, which he wrote to his relatives in the small hours on 6 October 1849. The letter turned up at a second-hand-bookshop auction, and the Hungarian state purchased it for the Hungarian National Museum. The letter helps to outline part of Nagysándor’s familial ties, and represents special value as one of the relatively few survived letters which the general wrote in prison.

Keywords: 1848-1849 Hungarian Revolution and War of Independence, reprisal, Arad Martyrs, Honvéd Major General József Nagysándor

Az aradi vértanúk emlékét immáron 165 éve ápolja a magyar nemzet, s a közvélemény mindig is kiemelt figyelemben részesítette a róluk előkerült újabb adatokat, dokumentumokat, a velük kapcsolatos tárgyakat. Bízvást mondhatjuk, e tekintetben az elmúlt évtizedek egyik legjelentősebb dokumentumlelete az október hatodikán kilencedikként, a bitófára ítélték közül ötödikként kivégzett Nagysándor József vezérőrnagy nemrég előkerült búcsúlevele, amelyet nagybátyjához, Nagysándor Imréhez, a kalocsai érsekség orvosához és családjához intézett. A levél a Központi Antikvárium 2014. évi nagyárverésén szerepelt, majd az állam élt elővételi jogával, s a Magyar Nemzeti Múzeum számára vette meg. (Az árverés előtt Bálinger Béla baráti szívessége révén kaptam meg közlésre.)

Az aradi vértanúk börtön- és búcsúleveleinek kiadása már a XIX. században megindult Varga Ottó, Gracza György, Marczali Henrik, Hamvay Ödön és Bartha Albert munkáiban.¹ (Az általuk közölt levelek egy részének azóta nyoma veszett.)

Első, teljességre törekvő gyűjteményüket Katona Tamás adta ki *Az aradi vértanúk* címmel 1979-ben megjelent kétkötetes forrásgyűjteményében. Ebben összesen negyven, 1849. augusztus vége és október 5. között írott levelet találunk. A legjelentősebb mennyiség Damjanich Jánostól származik (13 levél). Leiningen-Westerburg Károlytól hét, Kiss Ernőtől öt, Nagysándor Józseftől és Poeltenberg Ernőtől négy-négy, Lázár Vilmostól három, Dessewffy Arisztidtől, Schweidel Józseftől és Vécsey Károlytól egy-egy levelet tartalma-

¹ Aradi vértanúk albuma. Szerk. *Varga Ottó*. Budapest, é. n.⁵; *Gracza György*: Az 1848–49-iki magyar szabadságharcz története. V. k. Budapest, é. n.; Gróf Leiningen-Westerburg Károly honvéd tábornok levelei és naplója 1848–1849. Ford. és bevezeti *Marczali Henrik*. Budapest, 1900.; Eleméri és ittebei Kiss Ernő magyar tábornok és vértanú levelei leányához, Rózához és ennek férjéhez, hajniki és kiskürtösi Bobor Györgyhoz 1841–1849. (Kézirat gyanánt.) H. n., é. n.; *Hamvay Ödön*: Damjanich levelei nejéhez. Budapest, 1910.; *Bartha Albert*: Az aradi 13 vértanú poréneke és kivégzésének hiteles története. Budapest, 1930.

zott a kiadvány.² A második, 1983-ban megjelent kiadás Poeltenberg Ernő két levelével,³ a negyedik, 2002. évi kiadás pedig Poeltenberg négy levelével, illetve Schweidel József végrendeletével és nyilatkozatával bővült.⁴

Az elmúlt években az egykori Aradi Ereklémúzeum gyűjteményének magyar és román muzeológusok és történészek közös munkájával történt feldolgozása során a kéziratok emlékanyagból előkerült néhány, korábban csak publikációkból ismert levél eredetije, de a kutatók ráleltek a vértanúk néhány eleddig ismeretlen és kiadatlan börtönlevelére is. Közülük kettő Lázár Vilmostól, egy Leiningen-Westerburg Károlytól, egy pedig Vécsey Károlytól származik.⁵

A vértanúk közül Aulich Lajostól, Knezić Károlytól, Láhner Györgytől és Török Ignácától jelenleg egyetlen levelet sem ismerünk, noha a korabeli visszaemlékezések alapján feltételezhető, hogy mindegyikük legalább egy búcsúlevelet írt; de a többiek esetében is tudunk jelenleg már nem ismert börtönlevelekről.⁶

Nagysándor (mint Merényi-Metzger Gábor kutatásaiból tudjuk, eredetileg Sándor) József 1803. augusztus 19-én született Nagyváradon.⁷ 1819-ben lépett be a cs. kir. hadseregbe, előbb az 5. tüzérezredben, 1822-től az 5. huszárezredben szolgált, ahol ezredtársa volt Dessewffy Arisztid, a későbbi aradi vértanú. 1824-ben helyezték át a 2. huszárezredbe, ez utóbbinál bajtársa volt Kiss Ernő és Vécsey Károly gróf; Kiss később ezredparancsnoka is volt. Ugyanebben az ezredben szolgált a szabadságharc egy másik későbbi vértanúja, Murmann Sámuel is. Nagysándor 1847-ben főszázadosi rangban nyugalmaztatta magát. 1848. június 19-én István nádor kinevezte Pest város egyik nemzetőr őrnagyává. Szeptember 15-én áthelyezték Nagykikindára. Ettől kezdve részt vett a délvidéki harcokban.

November 1-jén alezredessé nevezték ki, s egy, többnyire nemzetőri alakulatokból álló dandárral Temesvár környékén működött. 1849. január 25-én ezredessé léptették elő, s hadosztályparancsnok lett a bánági, majd a III. hadtestnél. Az 1849. március 5-i szolnoki ütközetben tanúsított vitézségéért megkapta a Magyar Katonai Érdemrend II. osztályát. A tavaszi hadjáratban a főszereg lovassági parancsnoka volt, április 7-én Kossuth tábornokká léptette elő.

² Az aradi vértanúk. Szerk. *Katona Tamás*. (Magyar Századok.) Budapest, 1979.¹ I. k. 199–229. o.

³ Az aradi vértanúk. Pro Memoria. Szerk. *Katona Tamás*. Budapest, 1983.² I. k. 310–311. és 313–315. o. Első közlésük: *Rosonczy Ildikó*: Poeltenberg Ernő honvédtábornok aradi levelei. In: A Magyar Nemzeti Múzeum új szerzeményei. (Folia Historica 9.) Budapest, 1979. 47–58. o.

⁴ Az aradi vértanúk. Szerk. *Katona Tamás*. Budapest (Corvina Kiadó), é. n.⁴ (A továbbiakban: *Katona é. n.*) 156–158. o. (Schweidel, 1849. október 5.), 182–184., 186–187. o. (Poeltenberg, 1849. szeptember 13. és október 2.) Schweidel nyilatkozatának és végrendeletének első közlését lásd: *Hermann Róbert*: Schweidel József aradi vértanú élete és utolsó írásai. *A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 5*. Acta Musei Militaris in Hungaria. Szerk. *Hausner Gábor, Kincses Katalin Mária és Kreutzer Andrea*. Budapest, 2002. 11–38. o.

⁵ Aradi Ereklémúzeum. Okmánytár. Válogatott iratok és dokumentumok. Okmánytár az Aradi Ereklémúzeum anyagából (1836–1892). A reformkor, a forradom, a szabadságharc, a megtorlás, az emigráció és a kiegyezés korának dokumentumai. Szerk. *Hermann Róbert*. S. a. r. és a jegyzeteket készítette *Hermann Róbert, Pelyach István, Szoleczky Emese és Tóth Orsolya*. A magyar fordításokat készítette *Hermann Róbert* és *Pelyach István*. A bevezető tanulmányt írta *Hermann Róbert*. A bevezető tanulmányt németre fordította *Pingiczter Klára*. [Szeged, 2012.] 293–298. o. A múzeum anyagából előkerült még Damjanich János híres imájának eredetije, valamint Lázár Vilmos egy és Kiss Ernő két, korábbi közlésekből szintén ismert börtönlevele.

⁶ Ezekre nézve lásd: *Katona é. n.* 491. o.

⁷ *Merényi-Metzger Gábor*: Az aradi vértanúk anyakönyvi bejegyzései. Budapest, 2010. 20–24. és 40–41. o.

A hónap végén átvette az I. hadtest parancsnokságát. Buda bevételénél személyesen vezette rohamra katonáit a Fehérvári-kapu mellett lőtt résnél. Júniusban a Vág mentén harcolt Szerednél, s határozatlan magatartása hozzájárult a június 16–21. közötti offenzíva sikertelenségéhez. Ezt követően részt vett a július 11-i komáromi és 15–17-i váci csatákban, és az augusztus 2-i debreceni ütközetben. Ez utóbbiban az orosz főerők, mintegy nyolcszoros túlerő ellen harcolt. Az ő hadteste vívta a feldunai hadsereg utolsó ütközetét augusztus 10-én Németség és Újság között. A tábornok Kossuth feltétlen hívei közé tartozott, köztársasági érzelmű volt, s magával a fővezérrel, Görgeivel is szembeszállt, ha úgy vélte, hogy az a polgári kormányzattal került szembe.⁸

Nagysándor Józseftől eddig a nővérehez, Schmidt Jánosnéhoz 1849. szeptember 8-án, a sógorához, Schmidt Jánoshoz szeptember 9-én, menyasszonyához (egyben unokahúgához) Schmidt Emmához szintén szeptember 9-én, végül a Vinkler Brúnó aradi minorita szerzeteshez október 6-án hajnalban írott leveleket ismertük.⁹ Ez utóbbiban arra kérte Vinklert, hogy „ígérete szerint méltóztassék Pestre Schmidt János rokonomnak, Kalocsára Nagysándor Imre érseki orvos bátyámnak s Lugosra Ungváry János rokonomnak néhány vizsgáló sorokat írni.”¹⁰ A levelet személyesen adta át az őt felkereső Vinklernek, egyben megajándékozta őt „egy, a harc folyama alatt használt térképpel”. A vele „rokonérműleg” elbeszélgető Sujánszky Euszták szerzetes „emlékül saját szivartokjával ajándékozá meg”. „Fölkért azután – írja Vinkler – hogy a szomszéd szobában levő Gáspár Endre honvéd tábornokhoz... mennék be, s nevében tőle végbúcsút vegyek”¹¹

Az újonnan előkerült levelet Nagysándor nagybátyjához, Nagysándor Imre kalocsai érseki orvoshoz írta. Nagysándor Imre 1775 körül született Nagyváradon római katolikus családban. 1799. november 21-én avatták orvosdoktorrá. 1824-től volt kalocsai érseki orvos, 1829-től a pesti egyetem orvoskarnak tanára, 1836-tól Szatmár vármegye táblabírája, 1845-től a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Egyesületének tagja. 1850. május 19-én hunyt el Kalocsán 75. életében. Feleségét, a levélben említett „kedves jó néném”-et Kauffer Annának hívták, s 1787 körül születetett. Két évvel élte túl a férjét, szintén Kalocsán hunyt el 1852. április 17-én.

A levélben említett Emma és Nina (Anna) az ő gyermekeik voltak. Anna 1826 körül születhetett, s 1848. szeptember 13-án kötött házasságot Kalocsán a levélben szintén említett, akkor 26 éves Csernyus István izsáki lakossal. Nagysándor Anna 1891. január 28-án, Kalocsán hunyt el 65 éves korában; a férje ekkor még élt.¹²

⁸ Életrajzai: Márki Sándor: Nagy-Sándor József. Közli Varga Ottó 1. jegyzetben hivatkozott munkája 56–61. o.; Vajda Emil: Az 1848/49-iki szabadságharcz vértanui. A szabadságharcz félszázados évfordulója alkalmára. Győr, [1898.] 115–121. o.; Hamvay Ödön: Az aradi tizenhárom. Budapest, 1899.¹ 38–45. o. és 2. bővített kiadás: Budapest, 1904. 169–181. o.; Az aradi vértanúk és ereklyék. A szabadságharc ereklyék aradi országos múzeumában őrzött emléktárgyak és képek rajzaival. Arad, [1905?] 71–74. o.; Pintér Lajos: Az aradi tizenhárom vértanú. Bukarest, 1973. 104–106. o.; Katona é. n. 36. o.; Bóna Gábor: Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban. 3., átdolgozott, javított és bővített kiadás. Budapest, 2000. 181–182. o.; Pelyach István: Nagysándor József. In: Vértanúk könyve. A magyar forradalom és szabadságharc mártírjai 1848–1854. Szerk. Hermann Róbert. Budapest, 2007. 77–82. o.; Fleisz János: A leghazafiasabb érzelmű tábornok. Nagysándor József (1804–1849). Nagyvárad, 2004. (Gazdag iratválogatással és a kultuszörténetre vonatkozó frásokkal.)

⁹ Közli őket: Katona é. n. 178–180. o.

¹⁰ Közli: Katona é. n. 180. o.

¹¹ Vinkler Brúnó minorita szerzetes visszaemlékezése. Közli: Katona é. n. 211. o.

¹² Az anyakönyvi adatokat hálásan köszönöm Merényi-Metzger Gábornak.

Kováts vagy Kovács Róza a tábornok unokahúga volt. Miután Nagysándor testvére, Johanna (1805 k.–1869) férjét Schmidt Jánosnak hívták, viszont valamikor 1849 után magyarosította nevét Kovácsra, valószínűsíthető, hogy Kováts/Kovács Róza ugyanennek a családnak egy másik, nevét már korábban magyarosító ágából származik.

Szabó György szintén a rokona volt a tábornoknak, de magát a rokonsági fokot nem ismerjük. A levélben említett szinte valamennyi személy neve szerepel egyébként a tábornok 1849. szeptember 9-én sógorához, Schmidt Jánoshoz írott levélben is.¹³

A levél külön érdekessége, hogy október 6-án a hajnali órákban kelt; a vértanúk többsége már október 5-én megírta a búcsúlevelét.¹⁴ A levél egésze Nagysándor kézírása, csakúgy, mint a Katona Tamás közléséből korábban ismert levelek, vagy az a két levél, amelyeket 1849 májusában, illetve júliusában Vukovics Sebőhöz írt.¹⁵

NAGYSÁNDOR JÓZSEF TÁBORNOK BÚCSÚLEVELE NAGYBÁTYJÁHOZ, NAGYSÁNDOR IMRE KALOCSAI
ÉRSEKI ORVOSHOZ, ARAD, 1849. OKTÓBER 6.

Arad, október 6-kan 849.

Tisztelt kedves jó Bátyám!

Mit a sors reám mért – néhány óra múlva tűrni fogom – de nyugott lelkiösmérettel s tiszta öntudattal – tsókolom kedves Bátyámnak atyai – kedves jó nénémnek anyai kezeit – köszöntöm tsókolom Emmi, Ninát – Kováts Rózá, Szabó Gyurit gyerekeivel együtt s Csernust – Isten áldása mindnyájokra – kívánja lelkéből

Tisztelt kedves Bátyámnak alázatos ötse Józsi

[Kívül:]

Nagysándor Imre tisztelt kedves Nagy bátyámnak – Erseki orvos
Kalocsán

¹³ „...Kalocsára a jó nagybácsinak és a kedves jó nagynéninek – adjátok át köszöntésemet – sok üdvözlöt Emmának, Ninának, Szabónak és minden rokonunknak – kedves unokahúgomnak, Kováts Rózsának, akit nagyon szerettem volna látni.” Közli: *Katona* é. n. 179. o.

¹⁴ Október 6-án hajnalban írott búcsúlevelet hagyott hátra Leiningen-Westerburg Károly (Rohonczy Lipóthoz) és Vécsey Károly (feleségéhez). Közli őket: *Katona* é. n. 178., 189. o.

¹⁵ Ezeket közli: Budavár bevételének emlékezete 1849. Szerk. *Katona Tamás*. S. a. r. *Hermann Róbert, Pelyach István és Tirts Tamás*. Ford. *Kurucz György és Pingiczer Klára*. (Pro Memoria.) Budapest, 1989. 450–451. o.; *V. Waldapfel Eszter*: A forradalom és szabadságharc levelestára. IV. k. Budapest, 1965. 237–238. o.